

O‘ZBEK TILINI IKKINCHI TIL SIFATIDA O‘QITISH METODIKASI (RUS GURUHLARDA)

Numatov Jo‘rabek Ne‘matilla o‘g‘li

Jizzax viloyati Mirzacho‘l tumani 1-sonli maktabning

o‘zbek tili va adabiyot fani o‘qituvchisi

Nurmatovjorabek71@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.21425569>

Annotatsiya. Ushbu maqolada bugungi kunda ta‘lim rus tilida olib boriladigan guruhlarda o‘zbek tili fanini o‘qitish metodikasi haqida ma‘lumotlar keltirildi. Maqolada rus tilida o‘qitiladigan guruhlarda o‘zbek tili darslarining ajralmas qismi sifatida o‘qitish metodikasining usuli bilan bog‘liq muammolar tadqiq etilgan; vujudga kelish sabablari va ularni hal qilish usullari ko‘rsatilgan.

Kalit so‘zlar: metod, ko‘nikma, ijodiy faoliyat, DTS, Nutqiy kompetensiya, lingvistik kompetensiya, fonetika, leksika, grammatika, pedagogik mahorat, rasmlil Rebus usuli, loyiha metodi.

Аннотация. В данной статье представлена информация о методике преподавания узбекского языка в группах, где обучение ведется на русском языке. В статье рассматриваются проблемы, связанные с методикой преподавания узбекского языка как неотъемлемой части занятий узбекского языка в русских группах; показаны причины их возникновения и методы их решения.

Ключевые слова: метод, навык, творческая деятельность, ДТС, Речевая компетентность, языковая компетентность, фонетика, лексика, грамматика, педагогическое мастерство, изобразительный метод Ребуса, метод проектов.

Annotation. This article provides information about the methodology of teaching the Uzbek language in groups where education is conducted in Russian today. The article examines the problems related to the method of teaching the Uzbek language as an integral part of the Uzbek language classes in Russian-language schools; the causes of their occurrence and methods of solving them are shown.

Key words: method, skill, creative activity, DTS, Speech competence, linguistic competence, phonetics, lexicon, grammar, pedagogical skill, pictorial Rebus method, project method.

Mamlakatimizda ta‘lim-tarbiya sohasiga mustaqillikning dastlabki yillaridanoq alohida e‘tibor berib kelinmoqda. Ayniqsa, o‘zbek tili fanini noo‘zbek guruhlarida davlat tili sifatida o‘qitishning yo‘lga qo‘yilishi “Davlat tili to‘g‘risidagi” Qonunning talablarini bajarishning muhim omili bo‘lib xizmat qildi. Chunki, O‘zbekistonda 130 dan ortiq turli xil millat va elat vakillari istiqomat qilishadi. Ularning milliy urfodatlari, madaniyatini hamda ona tillarini hurmat qilishni davlatimiz o‘z zimmasiga olgan. Shuningdek davlatimiz bosh qomusida “O‘zbekiston Respublikasining davlat tili o‘zbek tilidir” degan moddaning kiritilishi o‘zbek tilining nufuzi va davlat tili sifatida obro‘cini yanada yuksakka ko‘tarishga xizmat qildi desak aslo xato bo‘lmaydi. Ushbu konstitutsiyaviy burch va vazifalardan kelib chiqib O‘zbekistonda ta‘lim 7 tilga olib boriladigan bo‘ldi. Noo‘zbek guruhlarda ularga o‘z ona tilini o‘qitish bilan birga o‘zbek tilini davlat tili sifatida o‘qitish ham yo‘lga qo‘yilishi mamlakatimizda Asosiy qonunimiz hamda “Davlat tili to‘g‘risidagi” Qonun talablarini bajarishda muhim dasturamal bo‘lib xizmat qildi. Ta‘lim boshqa tillarda olib boriladigan maktablarda o‘zbek tili fanini davlat tili sifatida o‘qitish, bu fandan

o'quvchilarda ma'lum kompetensiyalarni shakllantirish uchun Davlat ta'lim standarti va o'quv dasturlarida mazkur fanning maqsad va vazifalari belgilab berdi. DTS talabiga ko'ra, o'zbek tili fanini o'qitishning asosiy maqsadi - ikki kompetensiyada mujassamlashdi.

1. Nutqiy kompetensiya - tinglab tushunish, o'qish, gapirish va yozish ya'ni muloqot malakasini egallash.

2. Lingvistik kompetensiya- til materialini (fonetika, leksika, grammatika) va vositalarini nutqda qo'llay bilish uchun yetarli bilimlarni o'zlashtirish uchun, bilimlar va nutq faoliyati turlari (tinglab tushunish, o'qish, gapirish, yozish) egallashni nazarda tutadi.

Ta'lim o'zbek tilidan boshqa tillarda olib boriladigan ta'lim muassasalari uchun O'zbek tili fanini o'qitilishidan ko'zlangan maqsad: o'quvchilarning kundalik va kasbga oid sohalarda faoliyat olib borishi uchun o'zbek tili fani bo'yicha o'zlashtirgan bilimlarini muloqot jarayonida qo'llash malakasini rivojlantiruvchi nutqiy kompetensiyalarni shakllantirish; o'quvchilarning o'zbek tilida og'zaki va yozma savodxonligini rivojlantirishga qaratilgan lingvistik kompetensiyalarni shakllantirish; o'quvchilarning o'zlashtirgan bilimlari asosida o'zini o'zi mustaqil rivojlantirish, egallangan bilim, ko'nikma va malakasini turli vaziyatlarda qo'llay olishga qaratilgan tayanch kompetensiyalarni shakllantirishdan iboratdir. Bugungi kunda o'zbek tilida ravon, savodli, mantiqiy izchil so'zlay olishgina emas, balki ish qog'ozlarini savodli yurita bilish ham zamon talabidir. Davlat tilini o'rganish, unga amal qilish tabiiy ehtiyoj va zaruriyatga hatto aylangan majburiyatga aylanishi lozim. O'zbek tilida to'g'ri, ifodali so'zlash va yozish, o'zbek tilining sofliqi, boyligiga befarq bo'lmaslik, uning iste'mol doirasini kengaytirib borish davlatimiz, har bir millat vakillarining burchi sanaladi. Shuningdek o'zbek millati va Davlat tili bo'gan o'zbek tiliga izzat-hurmat tariqasida boshqa millat vakillari o'zbek tilini mukammal o'rganishlari va so'zlasha olishlari maqsadga muvofiq bo'ladi. Xususan har yosh avlod vakillari o'zbek tilidagi so'z boyligini o'stirish hamda til imkoniyatlaridan o'rinli foydalanishga doimo harakat qilishlari lozim. Shu bois maktab, akademik litsey va kasb-hunar kollejlari rus guruh o'quvchilariga o'zbek tilini o'qitish metodikalari bo'yicha takliflar kiritiladi. O'zbek tili ta'limi konsepsiyasi "O'zbekiston O'rta umumiy ta'lim maktabi konsepsiyasi" hamda "Ta'lim to'g'risidagi Qonun"da ko'zda tutilgan asosiy mezon va talablarga tayangan holda o'zbek tili ta'limining mazmuni va metodlarini, shuningdek, yaxlit ta'lim tizimini o'rgatish asos qilib olingan. Konsepsiyaning bosh maqsadi O'zbekistondagi maktab, maktabgacha, akademik litsey va kasb hunar kollejlari rus guruhlarida o'zbek tili ta'limining maqsadi, vazifalari, yo'nalishlari, asosiy bosqich haqida prinsiplarini belgilab berishdan iborat. O'zbek tilini o'qitish metodikasi o'ziga hos mustaqil fan sanaladi. Chunki bu fan maktabda "O'zbek tili nima uchun o'qitiladi?", "O'zbek tili ta'limi qanday tashkiliy shakllar vositasida amalga oshiriladi?" degan savollarga javoblar izlaydi. Maktabgacha, maktab, akademik litsey va kasb hunar kollejlari o'zbek tilini o'qitish "Ta'lim to'g'risidagi Qonun"da belgilangan prinsiplarga tayanadi. Ta'lim mazmunini shakllantirish zamonaviy pedagogikaga, xususan, o'zbek tilini o'qitish metodikasida quyidagi 4 ta muhim tarkibiy qism hisobida amalga oshiriladi.

1. O'quvchilar egallashi zarur bo'lgan bilimlar tizimi (til faktlari, tushunchalar, qoidalar, ta'riflar)

2. Shu bilimlarga muvofiq keladigan ko'nikma va malakalar.

3. Asosiy faoliyat usullari.

4. O'qituvchi va o'quvchi munosabatlari (faoliyatlari) tizimi.

Ta'lim tizimining bu tarkibiy qismlari chiziqli qismimon emas, balki aylanasimon yahlitlikda bo'lishi kerak. O'zbek tilini o'qitish metodikasining asosiy maqsadi til imkoniyatlaridan to'g'ri, aniq, o'rinli va unumli foydalanish, ko'nikma hosil qilish, mantiqiy-ijodiy tafakkurni rivojlantirish,

komunikativ savodhonlikni oshirish, milliy istiqlol g'oyasini, o'quvchi shaxsini ma'naviy boyitishdan iborat. Til o'qitish metodikasining asosiy vazifasi ijodiy mustaqil fikrlarini og'zaki va yozma shakllarda, adabiy til me'yorlari asosida to'g'ri ifodalay oladigan, so'zning ma'no ko'lami va darajalarini farqlaydigan adabiy nutq me'ni tarbiyalab yetkazishdir. Yuqoridagi maqsad va vazifalardan kelib chiqib biz hozir ta'lim rus tilida olib boriladigan maktablarda O'zbekiston Qahramoni, O'zbekiston xalq shoiri Abdulla Oripovning hayoti va ijodini o'rgatish orqali o'quvchilarning nutqiy kompetensiyalarini rivojlantirishda qo'l keladigan ba'zi bir metod va usullar haqida o'z tavsiyalarimizni o'rtoqlashmoqchimiz. Ma'lumki, Abdulla Oripov haqiqiy ma'noda o'zbek adabiyotining darg'asi sifatida barchaga yaxshi tanish. Uning o'ziga xos she'riyati, takrorlanmas so'z qatorlari ko'pgina kitobxonlarni o'ziga mahliyo qilgan. Biz shoirni O'zbekiston Respublikasi Davlat madhiyasining muallifi sifatida ham yaxshi taniymiz. Noo'zbek guruhlarda tahsil oluvchi o'quvchilar, xususan rus sinflarida, o'zbek tili darsliklardagi shoirning ijod namunalaridan parchalar orqali tanishtirilib boriladi. Lekin, eng ko'p ma'lumotni 10-sinf o'zbek tili darsligida oladilar. Darslikda Adabiy o'qish uchun “Abdulla Oripov hayoti va ijodi” uchun 2 soat ajratilgan. Ammo, bu mavzu uchun berilgan ma'lumotlar nisbatan kamroq hamda to'liq shaklda berilmagan. O'qituvchining o'z pedagogik mahorati hamda fan bo'yicha yetarli nazariy bilimlarning bo'lishi ushbu mavzuni kengroq ochib berishda qo'l keladi. Biroq faqat quruq nazariy ma'lumotlarni gapirib berish, yoki ma'ruza [Data] 365 qilib yozdirish orqali o'quvchiga bilim berish o'zini oqlamasligi, tabiiy hol. Chunki bugunning o'quvchisi har taraflama qiziquvchan va ko'rgazmalilik hamda yorqinlikni sevadi. Shuning uchun o'qituvchi mavzuni tushuntirishda qo'llagan metodlari bu borada muhim o'rin tutadi. Biz hozir ushbu mavzuni o'qitishda qo'l kelishi mumkin bo'lgan bir nechta innovatsion texnologiyalar haqida fikrlarimizni bo'lishmoqchimiz. 1. “Rasmi rebus” usuli. Bu usulni ko'pincha darsning “Mustahkamlash” qismida qo'llasak maqsadga muvofiq bo'ladi. Bilamizki, 10-sinf o'quvchilarida psixologik jihatidan “o'tish davri”ning oxirgi bosqichlari kechayotgan bo'ladi. Ularni ma'lum bir o'yinlar yoki buyruq berish bilan dars jarayoniga tortish qiyin. Bu usul orqali o'quvchilar shoir ijodiga oid asarlarni rasmlarga qarab aniqlashi kerak bo'ladi. Masalan, rebusda baliqcha, hovuz, tilla tanga rasmlari aks etgan bo'lsa, demak bu yerda shoirning “Tilla baliqcha” she'ri tasvirlangan bo'ladi. 2. “Tezkor savol-javob” usuli. Mazkur usulni biz darsning “O'tilgan mavzuni takrorlash va uyga vazifa so'rash” qismida qo'llashni lozim ko'rdik. O'quvchilarga shoirning hayoti va ijodi bo'yicha savollar beriladi. O'quvchilar esa savollarga tezkorlik bilan javob berishlari kerak bo'ladi. Bunda o'quvchilar javoblarini yozma tarzda berganlari maqsadga muvofiq, chunki bunda ularning o'z sheriklarining javoblarini o'zlashtirishi inobatga olinadi. 3. “Qiziqarli krossvord” texnologiyasi. Ushbu texnologiya orqali o'quvchilar darsning “Yangi mavzu bayoni” qismida olgan bilimlarini mustahkamlashda qo'l kelishi mumkin. Ya'ni, bunda sinfdagi o'quvchilar guruhlarga bo'lingan. Abdulla Oripov hayoti va ijodiga oid savollar o'qituvchi tomonidan alohida qog'ozlarga yozilgan tarzda beriladi. O'quvchilar esa, ma'lum bir belgilangan vaqt davomida krossvordni to'ldirishlari kerak bo'ladi. 4. “Loyiha” metodi. Mazkur metodni biz darsning “Yakuniy qismi”da qo'llashni lozim topdik. Chunki, darslikdagi adabiy o'qish uchun berilgan ma'lumotlar nisbatan kam hajmda hamda dars vaqtining chegaralanganligi bois, o'quvchilar keng va to'liq ma'lumotlar olishi qiyin bo'lishi mumkin. Ana shunday vaziyatlarda ushbu metod yaxshi samara berishi mumkin. “Loyiha” metodi o'quvchilarni mustaqil o'rganishga va izlanishiga turtki bera oladigan metoddur. O'qituvchi dars yakunida o'quvchilarga shoirning hayoti va ijodiga oid bo'lgan qiziqarli mavzuni o'rta tashlaydi. Sinfdagi o'quvchilar guruhlarga bo'linadi, guruh sardori tayinlanadi. Masalan, “Abdulla Oripov mohir tarjimon”. Bilamizki, shoir o'zbek adabiyotiga mashhur tarjima asar Dante Aligerining “Ilohiy

komediya” sini mahorat bilan o’girib nom qozongan edi. Tarjimashunoslikning qiyinchiligi va mas’uliyati o’quvchilarga tushuntirilgan holda, ularga shoirning boshqa tarjima asarlarini aniqlash va bu boradagi qiyinchiliklar haqida ma’lumotlar topish topshiriladi. Ularga foydalanish lozim bo’lgan adabiyotlar ro’yxati beriladi. Keyingi darsgacha ularga berilgan topshiriqlar bo’yicha ma’lumotlar topish, so’ngra taqdimot loyihasini tayyorlash vazifasi yuklatiladi. Metodning ahamiyati shundaki, bu bir nechta bosqichni qamrab olganligi hamda o’quvchilarda mustaqil tadqiqotchilik qobiliyatlarini rivojlantirishda qo’l keladi. Demak o’zbek tili mashg’ulotlarida o’quvchini ijodiy va mustaqil fikrlashga yo’naltirish, so’z tanlash, gapda so’zni to’g’ri va o’rinli qo’llash, o’z fikrini aniq, ixcham, ravon ifodalashga o’rgatish til o’qitish metodikasining birinchi vazifasi bo’lsa, o’quvchi-o’quvchi, o’qituvchi-o’qituvchi tizimida o’zaro muloqotni, bahs-u munozarani to’g’ri tashkil qilish, o’quvchi tafakkurini rivojlantirish jarayonlarini oqilona boshqarish, fikr ifodalash malakasini shakllantirishni o’rgatish, o’quvchilarning o’qituvchilik mahoratini va ilg’or texnologiya bilan tanishtirib borish metodika fanining ikkinchi muhim vazifasi hisoblanadi.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. Mirziyoyev Sh. Buyuk kelajagimizni mard va olijanob xalqimiz bilan birga quramiz. – Toshkent, O’zbekiston, 2017
2. O’zbekiston Respublikasining “Ta’lim to’g’risidagi Qonun” va “Kadrlar tayyorlash Milliy Dasturi”. – Toshkent, 1997
3. “Umumiy o’rta va o’rta maxsus kasb-hunar ta’limining davlat ta’lim standarti” to’g’risida. 2017 y, O’zb. Resp. qonun hujjatlari to’plami, 14-son, 280 modda
4. Muhitdinova X. va boshqalar. 10-sinf O’zbek tili darsligi 2017, T; “Davr nashriyoti”, 142 b.
5. Abduraimova M. “Ona tili ta’limida ilg’or pedagogik texnologiya”. Toshkent, 2005.
6. Xolmanova Z., Yusupova T. “O’zbek tilini o’qitish metodikasi”.